

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Гудими Ігоря Петровича

"Феномен чуда у християнському світорозумінні та практиці:

філософсько-релігієзнавчий аналіз",

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук

за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

1. Актуальність теми дисертації

Чудо є однією із центральних категорій релігійного благочестя. Людина, затиснута у лещатах життєвих обставин, обмежень, труднощів, а в решті опинившись під невблаганним Дамоклевим мечем смерті, прагне знайти вихід із диктату обставин. Надія на Бога, який спроможний змінити обставини та втрутитися в людське життя, видається єдиним шляхом порятунку. Чудо, як рятівне втручання Бога в людське життя та хід історії, як зміна природного плину життя, постає перед людиною як засіб спасіння. Немає людини, яка би не мріяла про чудо. Природне прагнення щастя та усвідомлення труднощів на шляху його досягнення скеровує людські надії в напрямі чуда. Відповідно до своїх світоглядних орієнтирів кожен по-різному пояснює для себе природу чуда, проте надія на нього притаманна кожній людині. Віруючими чудо сприймається як особливий феномен релігійного досвіду. Відповідно, феномен чуда, його сприйняття віруючими, роль чуда в релігійному житті як окремого індивіда, так і релігійної общини, є невід'ємним предметом вивчення релігієзнавства.

Незважаючи на важливість феномену чуда в житті віруючих, воно залишається найменш вивченим з усіх сегментів релігії. Вивчення природи чуда вводить дослідника в дилему: з одного боку, розуміння релігії без аналізу феномену чуда не можливе, а з іншого боку, феномен чуда принципово не піддається вивченню. Вивченню підлягає тільки те, що підпорядковується законам природи і логіки, тобто природний плин речей. Чудо – це те, що виходить поза закони природи і логіки. Якщо комусь вдасться вивчити чудо, тоді

воно – не чудо. Якщо ж воно чудо, тоді його неможливо вивчити. Саме ця дилема змушує дослідників оминати феномен чуда своєю увагою, та навіть замовчувати його. В історії богословської думки існувала ціла плеяда богословів, які намагалися витлумачити чудо в рамках природних і логічних закономірностей, тобто вивільнити релігію, від того її сегменту, який є доволі незручним з позиції раціональності.

Той факт, що дисертант наважився взятися саме за такий предмет дослідження, виражає його наукову сміливість. Досі в українському релігієзнавстві не було жодної роботи, яка би ґрунтовно розкривала проблему чуда. В зарубіжній літературі досліджень представленого предмету також обмаль. Дисертація Гудими І.П. є першим подібним дослідженням. Про це яскраво свідчить список літератури, наявний в дисертації Гудими І.П. Незважаючи на те, що дисертант чудово опрацював усю доступну наукову літературу, у списку наявні тексти, які торкаються проблеми чуда як релігійного феномену лише побічно, позаяк безпосередніх досліджень цього предмету не існує.

Оскільки ця дисертація відкриває новий напрям досліджень, її неможливо порівнювати з дотеперішніми здобутками науки. Проте вона стане вихідною точкою для всіх подальших досліджень проблеми чуда у вітчизняному релігієзнавстві. Кожен дослідник, який братиметься за вивчення цієї проблеми, буде вимушений звернутися до цієї дисертації як до вихідної точки досліджень предмету.

Отже, актуальність та новизна дисертації не викликає жодних сумнівів. Дослідження Гудими І.П. є вагомим внеском у вітчизняне релігієзнавство, який заповнює важливу прогалину у релігійних студіях.

2. Виконання поставлених завдань

Мета, яку дисертант ставить перед своїм дослідженням, встановлює чіткі його межі (С. 14). Дисертант заявив про намагання вивчити проблему чуда виключно у християнській релігійній традиції. Таке обмеження є виправданим, оскільки

занадто широкий предмет дослідження зробив би дисертацію надто розмитою, і не дозволив би зробити чіткі висновки. Дисертант погоджується з Пітером Кріфтом в тому, що чудо належить до центральних категорій у християнстві (С. 26), і ця теза надає значущості предмету дослідження.

Дисертант довів, що чудо сприймається у християнстві як особливе вникнення Бога у природний плин речей. Причиною чуда є милосердя Боже. Бог проникає в історію тому, що любить людей, і прагне їм допомогти. Незважаючи на відмінності у богословському осмисленні чуда в різних християнських конфесіях, у своїх основах усі напрями християнства послугують однаковим тлумаченням чуда. Водночас дисертант зазначає, що чудо можливе тільки за наявності релігійних уявлень про трансцендентного Бога. У пантеїстичних та панентеїстичних релігійно-філософських системах чудо неможливе. Позаяк чудо є особливим втручанням Бога у природний плин речей, то для уможливлення цього акту, Бог повинен перебувати поза світом, тобто бути трансцендентним щодо світу.

Існування чудес та їхнє значення в релігійній свідомості християн обумовлюється двома аспектами розуміння Бога. Бог для християн є Творцем і Промислителем. Тільки завдяки цим двом рисам християнського Бога здатен робити чудеса. Як Творець, Він не тільки знає закони природи, а й встановлює їх, а тому може вносити в них корективи. Як Промислитель, Він постійно опікується світом, а отже, вникає у природні процеси, життєві та історичні обставини тощо. Отже, розуміння Бога як Творця і Промислителя є передумовою акцептування чуда. Ці висновки дисертанта є переконливими, і отримали достатнє обґрунтування в ході роботи.

Дисертант звернув увагу на кризу у сприйнятті чуда, спричинену надмірною раціоналізацією світосприйняття сучасності (С. 125, 351). Наслідком цієї кризи є вихолощення релігії та втрати нею містичної привабливості. Спокуса витлумачити чудо засобами природознавства породжувало специфічні богословські теорії, непритаманні християнству споконвічно.

Важливим сегментом дисертаційного дослідження є аналіз співвідношення раціонального та ірраціонального способів тлумачення чуда, якому присвячено немало уваги в різних розділах роботи, а його результати винесені у висновки (С. 359). Аналіз цих двох способів розуміння чуда є надзвичайно важливим для окреслення всієї проблематики, пов'язаної з предметом дослідження.

Ці та інші висновки, які присутні в дисертації, відзначаються високим рівнем обґрунтованості та переконливості. Кожна теза, висловлена у висновках та в положеннях, що виносяться на захист, є наслідком ретельного вивчення в ході дисертації. Обґрунтованість наукових положень базується на логіці дослідження і системному підході до аналізу і вирішення сформульованих у роботі завдань. Також наукові положення дисертації підтверджуються глибоким опрацюванням теоретичних і практичних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників поставленої проблеми. Висновки роботи є логічним завершенням проведених автором досліджень, базуються на широкій інформаційній базі. Результати дослідження не викликають сумнівів, та є цінними й цікавими для подальших досліджень поставленої проблеми.

3. Зауваження та недоліки роботи

Незважаючи на всі позитивні сторони дисертації Гудими І.П., а також зважаючи, що дисертація належить до перших досліджень визначеного предмету, а тому не існує досліджень, із якими можна було би порівняти дисертацію Гудими І.П., її систематичну критику, яку вимагає процедура офіційного опонування, побудувати неможливо. Однак, зважаючи на те, що в одній роботі неможливо охопити весь предмет дослідження та всесторонньо його вивчити, залишаються відкриті питання, а подекуди односторонні підходи. Ці негативи зазвичай притаманні чи не всім науковим роботам, перед якими стоять інноваційні завдання. Кожне нове слово в науці, якщо воно вагоме і цікаве, спричинює наукову дискусію. Текст дисертації Гудими І.П. переконує, що він спричинить конструктивну дискусію. Ціллю моїх зауважень є не критика самої роботи, оскільки дисертація відзначається актуальністю, високою якістю,

повним виконанням поставлених завдань та наявною новизною, а радше зосередженням уваги на тих аспектах досліджуваної проблематики, які в роботі не отримали достатнього вивчення і залишилися відкритими, хоч їхнє вивчення збагатило б роботу та зробило би вивчення її предмету більш вичерпним.

1. Дисертант зробив правильний висновок про те, що базові засади розуміння природи чуда в усіх християнських конфесіях тотожні. Однак, незважаючи на те, що для всіх християн чудо є особливим втручанням Бога у звичний хід історії та природних обставин, в різних напрямках християнства чудо все ж відіграє різне значення. Так, у Католицькій Церкві визнання чуда (зцілення, об'явлення тощо) відбувається виключно після тривалого і всебічного вивчення феномену. Спершу спеціальна комісія збирає свідчення фахівців та очевидців, опісля відбуваються розгляди цих свідчень на трьох рівнях церковних трибуналів (епархіяльний, митрополичий та Rota Romana), і лишень після цих складних процедур Апостольська Столиця виносить остаточне рішення про те, що досліджуваний феномен є чудом. Католики більше схильні відкинути наявне чудо, якщо його доказова база викликає принаймні найменший сумнів, аніж визнати за чудо щось, що ним не є. Іншими словами, в Католицькій Церкві існує неймовірно прискіплива процедура визнання чуда, а тому визнання чуда є визначною подією. І сам дисертант на С. 26 згадує про чудо, пов'язане з Папою Іваном-Павлом II. Згадка про це чудо в дисертації показує значущість кожного визнаного чуда в житті Церкви. З іншого боку, у неопротестантизмі, повністю відсутнє наукове та канонічне вивчення факту чуда. При цьому пастори, особливо харизмати, на кожному богослужінні намагаються демонструвати чудеса. В цьому полягає кардинальна відмінність між трактуванням чуда в католиків та неопротестантів. Хоч усі християни, як слушно ствердив дисертант, сприймають чудо за особливе втручання Бога у людський світ, утім видається, що для католиків таке втручання є рідкісним та екстраординарним феноменом, а для неопротестантів свідченням постійної присутності Бога в общині.

Ця відмінність не знайшла достатнього вивчення в роботі. Зосереджуюсь на тому, що поєднує всіх християн у проблемному полі чуда, дослідних оминув

своєю увагою те, що їх роз'єднує. Без вивчення цього відмінностей, тотожності видаються дещо однобокими.

2. Дисертант оминув своєю увагою наслідки чуда, і залишив відкритим питання про те, чи чудо має загальноцерковне значення, чи тільки індивідуальне. Наприклад, у Католицькій Церкві визнання якогось факту чудом тягне за собою величезні наслідки. Якщо Церква, після ретельного вивчення, визнає якийсь феномен чудом, що відбулось за заступництвом померлого праведника, то воно тягне за собою беатифікацію (проголошення блаженним) або канонізацію (проголошення святим) цього праведника. Необхідною умовою для беатифікації та канонізації є тривале самовільне народне вшанування праведника та наявність чуда, яке відбулося за його заступництва. Відповідно, чудо є актом Божої прослави праведника. Те саме стосується й чудес, пов'язаних із сакральними місцями чи речами, як до прикладу, чудеса, описані на С. 150 дисертації. Якщо молитви перед якоюсь іконою чи в якомусь сакральному місці спричиняють чудо, тоді ці ікони чи місця оголошуються чудотворними, і стають предметами особливого вшанування християн. Це означає, що чудо сприймається за особливий знак Божий, який відзначає місця і предмети. Схожим є значення чуда у Православних Церквах, які хоч і мають відмінні від прийнятих у Католицькій Церкві процедури визнання чуда, все ж також відзначаються особливою ретельністю та величезними наслідками. Отже, в католицькій і православних традиціях чудо має цінність не в собі, а в житті християнської общини. Протестантські Церкви і общини відмовились від ушанування святих та святих місць і предметів. Тому чудо в протестантській традиції не є підставою для канонізації. Його значення є радше індивідуальним. Наприклад, зцілення хворого має значення передовсім для самого хворого. Для протестантської общини чудо може означати тільки вияв Божої всемогутності.

Цей сегмент значення чуда не був розкритий у дисертації, однак залишається актуальним та важливим для вивчення предмету дослідження.

3. У дисертації відсутній аналіз важливого атрибуту християнського благочестя – чудотворні ікони, які відіграють особливе значення в українському

християнстві. Важливі місця паломництва християн, як от Зарваниця, Крехів, Почаїв та інші, які щорічно збирають сотні тисяч мирян, відомі саме завдяки присутності в них чудотворних ікон.

На С. 155-156 дисертант згадує про "Грушівське чудо" 1987 року, висвітлюючи цю подію дещо заплутано. З тексту виглядає, що саме "Грушівське чудо" 1987 року є центром культу в Грушеві. Насправді ж, "Грушівське чудо" досі не визнане Церквою. Причиною паломництв до цього місця є збудований у 1671 році храм Пресвятої Богородиці, в якому знаходиться чудотворна ікона Богородиці та цілюще джерело.

Не зовсім зрозумілим є опис культу у Ченстохові. На С. 150 дисертації сказано: "Відомо, що з часів Реформації тільки Католицька Церква повідомляла про сотні явлень Діви Марії. Частина з них офіційно визнана Ватиканом й зумовила специфіку релігійності в місцевостях, де такі події відбувалися. Серед них міста: Ченстохов (Польща), Лурд (Франція), Фатіма (Португалія), Медьюгор'є (Герцеговина), франконське місто Герольдсбах та інші". Однак, у Ченстохові ніколи не було об'явлення Діви Марії. Причиною паломництва до цього міста є розташування в ньому чудотворної ікони Богородиці, відомої також як "Чорна Мадонна", яку галицький король Лев Данилович розмістив у Белзі, а після польського завоювання Галичини вона була перевезена до Ченстохова. Інша місцевість, згадувана у дисертації – Медьюгор'є досі не визнана Католицькою Церквою як місце надприродного об'явлення.

Вказані зауваження покликані звернути увагу дисертанта на ті аспекти ним обраної теми, яких не торкнувся його аналіз. Однак вони не зменшують очевидної наукової цінності дисертації загалом.

4. Висновок

Результати дисертаційного дослідження були оприлюднені дисертантом у монографії та достатній кількості публікацій. Кількість та якість публікацій відповідають офіційним вимогам ДАК МОН України щодо апробації та поширення результатів дисертаційних досліджень, а також традиціям, що

склалися в українській науковій практиці. Також дисертація була достатньо апробована в рамках наукових конференцій. Дисертація Гудими Ігоря Петровича "Феномен чуда у християнському світорозумінні та практиці: філософсько-релігієзнавчий аналіз" є завершеною науковою працею, що присвячена актуальній проблемі сучасного релігієзнавства, і містить нові, науково обґрунтовані теоретичні результати.

Загальні висновки дисертації корелюють з відповідними висновками підрозділів роботи; дисертант виважено оцінив теоретичну і практичну значимість отриманих результатів. За структурою та оформленням автореферат дисертації цілком відповідає встановленим критеріям до таких робіт; зміст автореферату є ідентичним щодо основних положень дисертаційного дослідження.

В цілому робота відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій, а її автор – Гудима І.П. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент
професор кафедри філософії

Київського університету імені Бориса Грінченка

Шепетяк О.М.

